

TASAVVUF'TA MÂRİFETULLAH ANLAYIŞI

Asuman ÜNAL ÖZCAN¹

ÖZET

Mârifetullah, “Allah bilgisi” anlamına gelmekte olup tasavvufî makamlardan bir tanesidir. İlimleri genel anlamda zâhiri ve bâtını ilimler şeklinde tasnife tabi tutan sûfiler, marifeti de bâtını ilim kategorisinde ele alır. Mârifetullah, çalışma ve çabalamaya dayanan kesbi bir ilim değildir. O, vehbî bir ilim olarak değerlendirilmekte ve ilham, keşf yoluyla tahsil edilmektedir. Tasavvuf düşünce sisteminde mârifetullah, ulaşılması gereken en yüce gayelerden kabul edilmiştir. Bu açıdan o, tasavvufî düşünce sisteminin merkezine konulmuş ve genel itibariyle terminolojisi ve düşünceleri bunun etrafında şekillenmiştir. Zira tasavvuf, gayesi marifet; Allah'ı bilmek ve tanımak olan fitrî bir olgudur. Yani tasavvufta asıl gaye mârifetullahtır. Tasavvuf ehli, mârifetullah tahsili için büyük gayret sarfettiler. Çünkü kişi için elzem olanın yaratıcıyı tanımak olduğunun bilincindeydiler. Allah, varlıkları bilinmek için yaratmıştı. Yani yaratılışta Allah'ın bilinme arzusu belirleyici rol oynamıştır. Bu sayılan sebeplerden dolayı sûfiler, mârifetullahı yaratılış gayeleri telakki ettiler. Değişik şekillerde mârifetullahı ulaşmaya çalıştılar. Bu konuda üstün seviyelere çıkmaya gayret ettiler. Mârifetullahı derinleşebilmek için farklı yöntemler geliştirip, uyguladılar. Allah'ı bilmek yoluyla, onun yakınlığına ermeye çalıştılar. Biz bu makalemizde mârifetullahın ne olduğunu ve tasavvuf disiplinindeki yerini incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mârifet, Bâtın İlmi, Zâhir İlmi, Hikmet, Yakîn, Ârif.

MARİFETULLAH CONCEPT IN SUFISM

ABSTRACT

Mârifetullâh, which means knowledge of Allah, is one of the sufism authorities. The Sufis classify the sciences as apparent and inner meanings. And, they consider ingeniousness (marifet) is being a part of inner meaning of the science. Mârifetullah cannot be gained by an hard work or an effort. Marifetullah is a knowledge bestowed by Allah, which is based on both spiritual inspiration and exploration. Mârifetullah is accepted as one of the highest goals to be achieved In the Sufi thought system. In this respect, marifetullah has been placed at the center of the mystical thought system and its terminology and thoughts have been shaped around it. Sufism' aim is ingenuity and It is an inherent phenomenon that is to know Allah. In other words, the main goal in Sufism is marifetullah. Sufi's made great efforts for the education of mârifetullah. Because they were aware that the essential point for a person is to know the creator. Allah created entities to introduce himself. In other words, Allah's desire to be known played a decisive role in creation. For these reasons, the Sufis regarded the mârifetullah as the purpose of creation. They tried to reach marifatullah in different ways. They tried to rise to superior levels in this regard. They developed and applied different methods in order to deepen in Marifetullah. By knowing Allah, they tried to reach His closeness. In this article, we will try to examine what mârifetullah is and its place in the discipline of Sufism.

Keywords: Ingenuity, Inner Meaning, Appareant Meaning, Wisdom, Intimate, Sufi.

¹ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ORCID: 0000-0002-7104-5412, asumanunalozcan@gmail.com
Araştırma Makalesi/Research Article, Geliş Tarihi/Received:29/05/2021–Kabul Tarihi/Accepted: 28/07/2021

GİRİŞ

İslâm'ın ihsan boyutu, dinin manevî ve derûnî yaşam tarzı olarak tarif edilen Tasavvuf, islâmî ilimlerden bir tanesidir. Kendine has metotları ve terminolojisi olan tasavvufta makamlar ve hâller bulunur. Sûfiler hâl ifadesi ile ilâhî bir lutuf olarak sâlikin gönlüne gelen duygular ve bunların ruh ve bedene yansımalarını kast ederken (Demirci, 1997, XV, 216), düzenli ve disiplinli bir gayret sonucunda hâlin istikrâr ve süreklilik kazanmasına da makam adını verirler (Uludağ, 2003, XXVII, 409). Mârifetullâh da tasavvufta oldukça önemli olan makamlardan bir tanesidir. Allah bilgisi olarak ifade edebileceğimiz *mârifetullâhı* sûfiler “Hakikat gözü ile hakikati ihata etmek” şeklinde anlamışlardır (Kâşânî, 1992, 363). Mârifet, sözlüklerde ilim olarak anlamlandırılmasına karşılık (el-Ferâhidî, 2003, III, 136), sûfiler onu zâhirî ilimlerden ayrı değerlendirmişlerdir.

İlimleri genel manada zâhirî ve bâtınî ilimler şeklinde tasnife tabi tutan sûfiler, daha ziyade bâtın ilmiyle meşgul oldular. Bâtın ilminin Hz. Peygamber'in gönlünden doğru diğer kalplere yayıldığını ifade eden tasavvuf ehli, kendilerini bu ilmin vârisleri olarak nitelediler (Sühreverdî, 1968, 66). Zâhirî ilimlerin süt mesabesinde olduğunu ifade ederek, bâtın ilimlerini ise süttten elde edilen kaymağa benzettiler (Sühreverdî, 1968, 81). Mârifetullahı da bâtınî ilimlerin zirve noktalarından bir tanesi olarak kabul ettiler.

Tasavvuf ehli nazarında mârifetullah insan hayatının gayeleri arasındadır. Çünkü insan dünyaya Rabbi'ni tanımak için gelmiştir. Bu bağlamda “Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.”(ez-Zâriyât 51/56)âyetindeki “ibâdet etsinler” ifadesini “beni tanısnlar” şeklinde değerlendiren sûfiler (el-Hücvîrî, 2010, 331), Allah'ı tanımanın yaratılış amacı olduğunu vurgulamışlardır. Biz de sûfilerin varoluşun sebebi olarak değerlendirdikleri, tasavvufun hayatî kavramlarından bir tanesi olan mârifetullâhı makalemizin konusu olarak seçmeyi uygun bulduk ve çalışmamızın başlığını “*Tasavvuf'ta Mârifetullâh Anlayışı*” olarak belirledik.

Tasavvuf ehlini “Allah'ı ve onun zikrini severler; ölümü anarak dirilir, hayatı hatırladıklarında ölürler; Allah'ın nuruyla nurlanıp, ışık verirler; kitapla konuşur, kitap ilmiyle amel ederler (el-İsfahânî, 1988, I, 10), asırlarının en önde olanları onlardır.” (el-İsfahânî, 1988, I, 8) şeklinde tarif eden Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), *kitap ilmi* ifadesiyle onların mârifetullah yönüne işaret etmiştir.

Bütün akıl sahiplerinin mârifetullâhla sorumlu olduklarına dikkatleri çeken İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) Hz. Peygamber'in “İlim tahsili kadın-erkek her Müslümana farzdır.” (İbn Mâce, 1992, Mukaddime, 17)hadisinde ifade ettiği ilmin mârifetullâh olduğunu beyan eder (Gazzâlî, 1995, 70). Ona göre mârifet ilmüne vâkîf âlimler, peygamberin vârisidir. Astronomi, fizik, kimya vb. bütün ilimler, mârifetullâh tahsili için bir ön hazırlıktan ibarettir (Gazzâlî, 1995, 72). Çünkü ilmin değeri mâluma yani bilginin kıymeti bilinen şeye bağlıdır. Bu bağlamda düşünüldüğü zaman mârifetullâh ilminin mâlûmu Allah, onun sıfât ve isimleridir. Allah ile kıyaslanabilecek hiçbir varlık olmadığına göre bilginin en üstünü de Allah bilgisi olmaktadır.

Bu gerçeğin farkında olan sûfiler hayatlarını mârifetullâh tahsiline adanmışlar ve bunu ulaşılabilecek en üstün zirvelerden biri olarak görmüşlerdir.

Büyük mutasavvıflardan Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) bir kişinin hayatında mârifetin ne derece önemli olduğunu şu ifadelerle vurgulamıştır: Kul için en zararlı olan şey Allah'ı bilmemesidir. Çünkü Allah kullarının kendisini tanımasını sever. Şayet bir kimseye mârifetullâh nimeti ihsan edilmişse ona her şey verilmiş demektir. Bunun dışındaki mahrumiyetlerin kişiye zararı dokunmaz. Bir kişi mârifetullah nimetinden mahrumsa, ona ne verilirse verilsin hiçbir şeyi yok hükmündedir (el-Mekkî, 1310, II, 80-81). Bütün bunlara rağmen Allah'ın seçtikleri hariç insanların pek çoğu mârifetullahtan gafildir(Hücvîrî, 210, 331).

Mârifetullâhın değerini çok iyi bilen sûfiler onu tahsil etmek için büyük gayret gösterdiler. Onlar, mârifeti Allah'ın kuluna lutuf ve ihsanı olarak değerlendirmiş olsalar da bu çetin yolda kişinin gayret ve iradesinin de son derece önemli olduğunun farkındaydılar. Bu sebeple mârifetullaha ulaşabilmek için çabaladılar. Bunun için önce gönüllerini dünya kirlerinden arındırdılar. Çünkü temiz olan şeylerin karargâhının da temiz olması şarttı. Kalplerine sıkıntı ve şüphe veren büyük- küçük her şeyi terk etme yoluna gittiler. Şehvetleri bırakarak, kalplerini cilalı bir ayna haline getirdiler. Böylece âhiretle ilgili her şeyi gönül aynalarında görmeye başladılar. Suretlerini görebilmek için aynayı nefesin hararetinden korudukları gibi, eşyanın melekûtunu görmek amacıyla da kalplerini şehvet ateşinden korudular (et-Tirmîzî, 1993, 35). Bu yollarla mârifetullâha ulaşarak Allah'ın Hz. İbrahim'e atfen "Aynı şekilde biz İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu görüp kavrama imkânı veriyorduk ki kesin inananlardan olsun." (En'am 6/75)âyetine muhatap oldular. Ulaştıkları mârifetullâh nimetiyle arzdan arşa kadar olan melekût âlemine girmiş oldular.

Tasavvufun önemli kavramları arasında yer alan mârifetullah konusu daha ziyade Kelâm İlmi açısından ele alınmış ve marifetullah hakkında ekser olarak Kelâm İlmi bağlamında makaleler yazılmıştır. "Kelâm Ekolleri Bağlamında Marifetullah'ın Vücûbiyet Kaynağı", "İmâm-ı A'zam Ebû Hanife'nin Mârifetullah Nazariyesi" bunlar arasında sayılabilir. Biz bu sebeple makalemizde "Tasavvuf'ta Marifetullah Anlayışı" konusunu çalışmayı uygun gördük. Bu makalenin az da olsa Tasavvuf sahasında bir boşluğu dolduracağını ve marifetullahla ilgili derli toplu bir çalışma olacağını ümit ediyoruz. Bununla beraber marifetullah gibi oldukça kapsamlı ve çok yönlü bir konuyu özet halinde yazabilmek kolay değildir. Bu sebeple makalemizde marifetullahı en önemli yönleriyle ele almaya gayret ettik. Araştırmamızın genel amacı Tasavvuf Disiplininde marifetullahın öneminin ortaya konulması ve sûfilerin bu konuya bakış açılarının ele alınmasıdır. Makalede ağırlıklı olarak Tasavvuf klasiklerinden yararlanmakla beraber günümüz kaynaklarına da yer vermeye gayret gösterdik.

1- MÂRİFETULLÂHIN ANLAMI

عرف kökünden gelen mârifet kelimesi ve türevleri sözlükte bir şeyi bilmek, ilim, günahı ikrar etmek, hoş bir şekilde esen rüzgâr, insanların birbiri ardınca gelmesi, at yelesi (el-Ferâhîdî, 2003, III, 136), bildirmek, tarif etmek, öğretmek, insanların birbiriyle tanışması, kâhin, müneccim, tepe, tümsek, iyilik, cömertlik, güzel koku, bir şeyi koklayıp süslemek, horoz ibiği, deve hörgücü, yüksek kum tepesi, cennetle cehennem arasındaki yer, Arafat Dağı, avuç içerisinde çıkan yara (İbn Manzûr, 1999, IX, 153-157) haber sormak, insan yüzü, toplumda görüşü kabul gören kişi (ez-Zemahşerî, 1965, 415), nefsin aklın şahitliği ile kabul ettiği ve tabiatın uygun bulduğu şey, insanların gelenekleri (Cürçânî, 2003, 152) gibi anlamlara gelmektedir.

Mârifet, toplu manada bilinen şeyleri, ayrıntılarıyla bilmekten ibarettir (Kâşânî, 2010, 79). Bir kişi, nahiv ilminde bütün lafzî ve manevî amilleri özlü bir şekilde öğrenerek, bu ilmi ayrıntılarıyla tahsil eder, Arapça bir ibareyi hiç zorlanmadan okur, yazar ve konuşursa bu kişiyi “nahiv ilminde mârifetli” denilir. Şayet durup, düşünerek ve zorlanarak okursa bu durumda mârifetli değil mütearrif ifadesi kullanılır (Câmî, 2003, I, 12).

Mârifet her ne kadar “ilim” anlamında kullanılmış olsa da ilme göre kapsamı daha dar olmaktadır. Mârifet, tefekkür ve derin düşünceye dayanan idrâk türüdür. Bu sebepten dolayı الله يعلم كذا denilmesi uygun görüldüğü halde, الله يعرف كذا ifadesi tasvip edilmemiştir. Çünkü mârifette tefekkür esastır (el-İsfahânî, 2001, 334). Allah’ın ilmi ise tefekküre dayalı değildir.

Allah bilgisi anlamına gelen mârifetullah, yüce Allah’ın zâtını, sıfatlarını, hâl ve olayları, olan biten her şeyi ayrıntılarıyla açık bir şekilde bilmektir (Câmî, 2003, I, 12). Mârifet, lafız yönüyle ilim manasında ele alınmasına rağmen “ledün ilmi” olarak özelleştirilerek farklı bir kategoride değerlendirilmiştir. Âlim ve fakihler Allah hakkındaki sağlıklı bilgiye mârifet adını verirken, sûfiler ise Allah hakkındaki sıhhatli hâle mârifet ismini vermişler ve bu sebeple de mârifeti ilimden daha üstün tutmuşlardır (Hücvârî, 2010, 331).

Buna göre mârifet, Allah, onun sıfat, fiil, isim ve tecellileriyle ilgili manevî tecrübe yoluyla doğrudan tahsil edilen bilgi olarak anlaşılmıştır (Uludağ, 1991, III, 361). Mârifetin kaynağı kalp, ruh, sır, ilham ve keşftir. Zâhirî ilimler ise akıl ve istidlâl yoluyla tahsil edilmektedir. İlim genel bir anlam ifade ederken, mârifetin kapsamı daha dar ve özel olmaktadır (Yılmaz, 2012, 221). Fakat bununla beraber mârifeti, ilimden tamamen ayrı düşünmek de uygun değildir. Çünkü mârifetin öncüsü ilimdir. İlimsiz mârifete ulaşmak mümkün değilken, mârifetsiz ilim ise bir vebâlden ibarettir (Câmî, 2003, I, 13). İlim halkın, mârifet ise Hakk’ın öğretmesiyle kazanılmaktadır. İlim öğretme yolu ile tahsil edilirken, mârifet tanıma vasıtası ile elde edilmektedir (İbrahim Hakkı, 1978, 155).

Allah’ı tanıma anlamında ilim ifadesini kullanmayı uygun bulmayan sûfiler, bu manada mârifet kelimesini kullanmışlardır. الله يعرف فلان dedikleri halde الله يعلم فلان demekten imtina etmişlerdir. Çünkü bir kişinin Allah’ı bilmesi onun zâtını idrâk etmekle değil, ancak eserlerini düşünmekle mümkün olmaktadır (el-İsfahânî, 2001, 334).

Mârifetin zıddı inkâr iken, ilmin zıt anlamlısı ise cehâlet olmaktadır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur *يعرفون نعمة الله ثم ينكرونها* “Onlar Allah’ın nimetlerini biliyor, ama kalkıp sonra nankörlük ediyorlar”(Nahl 16/83).

Allah’ı gerçek anlamda bilen kişi anlamında kullanılan ârif ise sözlükte sabırlı (İbn Manzûr, 1999, IX, 153), Allah’ın ve melekûtunun mârifetine nail olarak, Hak ile güzel bir muamele tesis eden insan olarak anlamlandırılmıştır (el-İsfahânî, 2001, 334). İnsan Allah’ı isim ve sıfatlarıyla tanıyıp, davranışlarıyla Hakk’ı tasdik ederek, kötü ahlâktan arındığında mârifet ehli olmuş olur (Acem, 1999, 909). Gerçek anlamda mârifetullahı erdiğinde ise insân-ı kâmil olur. İnsân-ı kâmil olan ârif, manevî tecrübeyle mârifet ve hakikat mertebelerine ulaşmıştır (Uludağ, 1991, III, 361). Allah, âlemi korumak amacıyla insân-ı kâmilî yaratmış (Sunar, 1960, 69) ve onun vasıtasıyla âleme nazar edip, rahmetle muamele etmiştir (Sunar, 1960, 68).

Aynı zamanda kişinin kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindekileri bilmesi şeklinde anlam verilen mârifet, Hz. Peygamber’in “Nefsini bilen Rabbi’ni bilir” hadisiyle (Aclûnî, 2001, II, 234) temellendirilmiştir (Kâşânî, 2004, 526). Tasavvuf ehli, bu hadisten yola çıkarak gerçek mârifete ulaşma yolunun nefsi bilmeye Rabbi bilme arasını birleştirmekten geçtiğini ifade etmektedir (Kâşânî, 2004, 526).

Tasavvufta murâkabe makamının ilk kısmı kabul edilen mârifetullah (Muhâsibî, 1993, 20), dört kapı adı verilen mertebelerin sonuncusu olmaktadır. Sırasıyla şeriat, tarikat, hakikat ve marifetten meydana gelen bu mertebelerin tamamı şeriata bağlı olarak teşekkül etmektedir. Zira şeriat olmaksızın tarikat, hakikat ve marifetten söz etmek mümkün değildir. Bu durumda İslam’ı yaşama ve anlamada derinlik kazanıldıkça bu mertebeler ortaya çıkmış olur (Cebecioğlu, 2014, 319).

Tasavvuf terminolojisinde mârifetullah kavramıyla yakın anlamlı kelimeler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi yakîndir. Yakîn, gerçeğe mutabık kesin hüküm, inanç veya bilgi (Yavuz, 2000, XXII, 137), bir şeyin hakikati konusunda kalbin mutmain olması, delile ihtiyaç olmaksızın iman gücüyle apaçık görmek (Yılmaz, 2012, 222) gibi anlamlara gelmektedir. Yakîn, kendisinde asla şüphe olmayan bilgidir (Kuşeyrî, 2003, 85).

Tevhid, ihlâs, tevekkül, şükür, üns, heybet gibi hâl ve makamların kaynağı yakîndir. Yakîn, imanın tamamıdır. Yakîn ehli bir mümin şeriatın kader, kaza gibi meselelerine kesin bir şekilde inanır ve imanı aklına galip gelir. Daha sonra yakîn-i iman aklından başlayarak kalp ve nefesine yayılır. Böylece iman esaslarını duyu organlarıyla görür gibi olur. Allah’ın ahiretteki vadine olan sarsılmaz inancı sebebiyle dünya musibetlerine üzülmez ve tasa çekmez (Dihlevî, 2005, II, 166-167).

Allah’a yakînen inanan her kişi, bir çeşit tevhid ve mârifet ilmine sahiptir. Marifet, yakîn miktarıncadır. Yakîn ise imanın kuvveti ve sâfiyeti nispetince gerçekleşir (el-Mekkî, 1310, I, 136).

Sûfiler yakîni, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn şeklinde tasnif etmişlerdir. Delille elde edilen bilgiye ilme'l-yakîn; keşif ve ilham vasıtasıyla tahsil edilen bilgiye ayne'l-yakîn ve iç müşahede ile ulaşılan bilgiye de hakka'l-yakîn adını veren sûfilere göre ilme'l-yakîn akıl sahiplerine, ayne'l-yakîn ilim sahiplerine ve hakka'l-yakîn de mârifet ehline has olmaktadır (Kuşeyrî, 2003, 85). Şehâbeddin Sühreverdî (ö. 632/1234) ise ilme'l-yakîni tevhid makamı, ayne'l-yakîni mârifet makamı, hakka'l-yakîni ise müşahede makamı olarak ifade etmektedir. Hakka'l-yakîn derecesinde tahsil edilen bilgiler vicdanî oldukları için ilahî ilimlerin en değerli olanlarıdır (Sühreverdî, 1968, 80).

Sözlükte kişinin gücü ölçüsünde eşyanın mahiyet ve hakikatlerini bilmesi (Cürcânî, 2003, 215) anlamı verilen hikmet kelimesi de mârifetle yakın anlamlıdır. Tasavvufta ilâhi sır ve gerçeklerin bilinmesi, eşyanın var oluş amaçlarının idrâk edilmesi, sebep-sonuç ilişkilerinde ilahî iradenin rolünün kavranması manasına gelen hikmet, keşf yoluyla ulaşılan tasavvufî bilgi olmaktadır. Hikmet, gayretle kazanılıp, özenle korunmalıdır (Kara, 1998, XVII, 518). Tasavvufta hikmete büyük önem verildiği için bazı sûfiler, “hakîm” lakabıyla anılmışlardır. Hakîm et-Tirmizî (ö.320/932) ve Hakîm Senâî (ö. 525/1131?) bunlardandır (Kara, 1998, XVII, 518). Hikmet konusunda Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Bir kimseye sükût ve zühd verildiğini görürseniz, ona yaklaşınız. Kuşkusuz o hikmet ehlidir” (İbn Mâce, 1992, Zühd, 1). Bu durumda hikmet ehlinin özelliği sükût ederek, ihtiyaç fazlası konuşmamaktır (Kara, 1998, XVII, 519).

Tefsirinde hikmet kelimesini ayrıntılı bir şekilde ele alan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) hikmetin anlamlarını şu şekilde sıralamaktadır: Söz ve fiilde isabet, ilim ve onunla amel etmek, fıkıh, eşyanın manasını mârifetle bilmek, fehm, icad, eşyayı yerli yerine koymak, güzel işlere azmetmek, ilâhi ahlâkla ahlâklanmak, Allah’ın fiillerini tefekkür, Allah’a itaat, iyiyle kötüyü ayırt etmeyi sağlayan bir nur, din ve dünya salahı, ledünnî ilim (Elmalılı, 1938, II, 915-926).

2. MÂRİFETULLÂHIN ÖNEMİ

Tasavvuf kitaplarında çokça yer bulan rivayetlerden birinde Allah (cc.), kendisini şu şekilde anlatmaktaydı: “Ben gizli bir hazine idim. Tanınmayı sevdim ve tanınmak için varlıkları yarattım”(Aclûnî,2001, II, 121). Sûfiler bu rivayeti değerlendirirken Allah’ın zuhûr etmeden önce ehadiyyet mertebesinde gizli bir hazine misali mutlak bilinmezlik halinde olduğuna dikkatimizi çektiler. Zira *kenz*le kastedilen yer altında bulunan kıymetli ve nefis mallardı. Bu ifadeyle zât-ı ehadiyyet hazinesinde saklı olan ilahi isim ve sıfatlar anlatılmaktaydı. Bu mertebede zât-ı ehâdiyyet, yer altında saklı olan tohum misali nişansız ve esersiz bir haldeydi (Bursevî, 1967, 33). Daha sonra bilinmek, tanınmak isteyen Allah Teâlâ bu amaçla yaratılış macerasını başlattı. Tohumun çatlayarak yeryüzünde filizlenmesi gibi (Bursevî, 1967, 33)zuhûr etti ve böylece bilinir hale geldi. Burada ifade edilen hakikatlerden dolayı sûfiler, mârifetullahı âlemlerin yaratılış sebebi kabul ettiler.

Çünkü insan önce Allah'ı bilmeliydi. Yaratılışın amacında Allah'ın bilinme iradesi bulunmaktaydı. Allah âlemleri bilinmek, tanınmak için yaratmıştı. İlahi sevgi her şeyi kuşatmıştı. Hâl böyleyken cansız varlıklara dair ilimlerin, canlı varlıkların bilgisine göre daha büyük gelişme kaydetmesi, insanlık tarihinin felaketlerinden biriydi (Carrel, 2019, 30).

Yaratılışın kaynağında mârifetullahın bulunması, büyük adamları hekimlikten ziyade felsefe ve manevi hayat üzerinde araştırmalar yapmaya sevk etti. Mistik kanunlar, fizyoloji kanunlarından daha önce öğrenildi. Mistik kanunların öğrenilebilmesi için insanın dikkatini dış âlemden ayırabilmesi gerekiyordu (Carrel, 2019, 18).

Allah'ın bilinmesi demek olan mârifetullah, sûfiler nezdinde ilimlerin zirvesiydi. Genel anlamda ilimleri zahirî ve bâtinî ilimler şeklinde tasnife tabi tutan tasavvuf ehli kendilerini batını ilmin temsilcileri olarak gördüler. Mârifetullah yani Allah'ın bilinmesi bu bâtinî ilimlerin en önemli kanadını oluşturmaktaydı. Çünkü “Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım” (ez-Zâriyât 51/56) âyeti, Allah'ın insanlara farz kıldığı ilk şeyin mârifetullah olduğunu göstermekteydi. Ayette yer alan “ibadet etsinler” ifadesini “tanısınlar” anlamında yorumlayan âlimler kişinin en önemli sorumluluğunun Allah'ı tanımak olduğunu vurguladılar. İnsanın kıymetinin ancak sahip olduğu marifet miktarınca olduğuna dikkat çeken tasavvuf ehli nazarında mârifeti olmayanın kıymetli olması mümkün değildi (es-Serrâc, 2001, 38; Hücvîrî, 2010, 331).

Tasavvuf ehlinin ilham ve keşf türü bilgiler arasında kabul ettiği mârifetullah, Allah'ın kullarıyla olan irtibatı olarak değerlendirildi. Allah Teâlâ, “Bugün sizin dininizi tamamladım.” (Mâide 5/3) âyeti ile artık resul gönderilmeyeceğini açıkça beyan etti. Çünkü insanların ihtiyacı olan bütün ilimler açıklandıktan sonra resul gönderilmesi hikmete uygun bir davranış değildi. Fakat küllî ruhun nuru insanları aydınlatmaya devam ettiğinden ilham kapısı kapanmadı. Zira insanların yardıma ve uyarılmaya ihtiyaçları devam etmekteydi. İnsanlar genel anlamda vesveselere kapılarak, şehvete düştüklerinden davet ve risâlete değil, tenbihe ihtiyaçları vardı. Bu sebepten dolayı Allah mucizevî özellik taşıyan vahiy kapısını kapattığı halde, hayatın idamesini kolaylaştırmak için rahmetin tecellisi olan ilham kapısını açık bıraktı (Gazzâlî, 1995, 96). Bu yönüyle mârifetullah, ilham kapısının insanlar dünyasına açılımlarından bir tanesiydi. Mârifetullah ve benzeri yollarla, Allah'ın kullarıyla olan birebir diyalogu devam etti.

Sûfilere göre mârifetullâh ilmi, peygamberler vasıtası ile insanlara ulaştı. Allah, peygamberini mârifetullah ilmi ve hidâyetle gönderdi. İlim ve hidâyet onların gönlünden diğer gönüllere, onların şerefli nefsinden diğer nefislere intikal etti (Sühreverdî, 1968, 64). Çünkü nebilerin ilmi diğer insanların ilminden daha üstündü. Onlar ilmi hiçbir vesile olmaksızın doğrudan Allah'tan aldılar. Hz. Âdem'le melekler arasındaki kıssa bu meseleye açıklık getirmektedir. Melekler ömürleri boyunca ilim öğrenip, ilmi hakikatleri bulup, varlıklar içerisinde en âlim oldular. Bu sebeple gurura kapılarak “Biz seni hamd ile tesbih ve takdis ediyoruz.” (Bakara 2/30) dediler. Hz. Âdem ise hiçbir ilme vâkıf değildi. Çünkü o ana değin hiçbir öğretmenle karşılaşmış, ilim tahsil etmedi.

Hız. Âdem acziyet içerisinde Allah'ın kapısını çalınca Allah ona bütün ilimleri(vasıtasız) öğretti ve meleklerle de “Eğer sözünüzde doğru iseniz bunların isimlerini bana söyleyin.” (Bakara 2/31) buyurdu. Bunun üzerine melekler ilimlerinin yetersizliğini anladılar ve acziyetlerini itiraf ettiler.

Bütün limlerin kaynağı ve dağılma noktası olan Hız. Peygamber (as.), içi ve dışıyla bu ilimlerle dolup, doydu (Sühreverdî, 1968, 64). Hadiste bu durum şu şekilde ifade edilir: “Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim, (farklı yapılarıdaki) topraklara düşen bol yağmura benzer. Bunlardan bazıları temizdir, suyu alır, bol bitki ve ot yetiştirir. Bazıları kuraktır, suyu (yüzeyinde) tutar. Bu sudan insanlar faydalanır hem kendileri içerler hem de (hayvanlarını) sularlar ve ziraat yaparlar. Diğer bir toprak çeşidi de vardır ki dümdüzdür. (Ona da yağmur düşer ama) o ne su tutar ne de bitki yetiştirir. Allah'ın dinini inceden inceye kavrayan, Allah'ın beni kendisiyle gönderdiğinden (hidayet ve ilimden) faydalanan, öğrenen ve öğreten kimse ile (bunları duyduğu vakit kibrinden) başını bile kaldırmayan ve kendisiyle gönderildiğim Allah'ın hidayetini kabul etmeyen kimsenin misali işte böyledir” (Buhârî, İlim, 20).

Bu hadiste işâret edildiği gibi yaratılışı temiz olanlar, Hız. Peygamber'le kolayca irtibata geçerek, onda olanları aldılar. Sûfilerin kalpleri bu temiz fitrata çok yakın olduğundan peygamberin ilminden en büyük nasibi onlar almış oldu ve böylece içleri mârifet ilmiyle doldu. Mârifetullâh bu yolla öğrenen sûfiler daha sonra bildikleriyle amel ettiler ve insanlara öğrettiler. Bu şekilde onlar hem suyu içilen hem de ziraatte kullanılan bir rahmet gölü haline geldiler. Takvâ nuru ile doldular. Kesbî ilimle mânevi verâset ilmini birleştirip sağlam bir takva ile ilmin bereketine erdiler. Hem zahirî hem de bâtinî bütün ilimlere sahip oldular (Sühreverdî, 1968, 66). Böylece Hız. Peygamber'in varisi oldular. Çünkü mârifetullâh ilminin âlimleri, peygamberlerin varisleri konumundaydı. Astronomi, fizik, kimya vb. diğer bütün ilimler mârifetullah tahsili için bir ön hazırlık kabilindendi (Gazzâli, 1995, 72).

Allah'la birebir yakın ilişkiler kurabilen gerçek âlimler, peygamber varisi olma misyonlarını yerine getirerek ondan aldıkları mârifet nuruyla ölü kalpleri dirilttiler. Bundan dolayı *fakihlik* yani dini hakkıyla anlayabilme işi derecelerin en üstünü kabul edildi. Hız. Peygamber de “Allah Teâlâ kime hayır vermek isterse, onu dinde fakih bir kimse yapar.” (Buhari, İlim, 10; Müslim, Zekât, 98-100; Tirmizî, İlim, 4) buyurmak sûretiyle dinimizin ilme ne derece önem verdiğini vurgulamış oldu (Sühreverdî, 1968, 64). Diğer bir rivâyette ise “Âlimin âbide üstünlüğü, benim ümmetime karşı üstünlüğüm gibidir.” (Tirmizi, ilim, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 17, Dârimî, Mukaddime, 99; İbn Hanbel, V, 196) buyuran Peygamber (as.)'in burada kastettiği ilmin, alış-veriş, boşanma ve azat etme gibi bir muamele ilmi olmayıp, mârifetullâh ve yakîn ilimleri olduğu kabul gördü (Sühreverdî, 1968, 81). Çünkü Hız. Peygamber, vefatından sonra arkasında binlerce sahâbi bırakmıştı. Bunlar mârifetullâh ilmini bilen, Allah'ın murat ve hükümlerine vâkıf kimselerdi. Allah onlardan razı olmuştu. Ashap, mârifetullâh noktasında bu derece donanımlı oldukları halde içlerinde fetva, hüküm ve kaza işleriyle meşgul olan on kûsur kimse vardı (el-Mekkî, 1310, I, 131). Kaynaklarda yer bulan bu ve benzeri ifadelerden yola çıkarak ashâb-ı kirâmın genel anlamda zâhiri ilimlerden ziyade mârifetullâh ilmiyle meşgul olduklarını fetva ilimlerini ise kendileri ehil oldukları halde başkalarına bıraktıklarını söylemek mümkündür.

Müminlerin hayat kaynağı olan imanla mârifetullâh arasında büyük bir alâka vardır. Çünkü Allah'ı bilmek ve ona iman etmek birbiriyle iç içedir. Allah'ı bilmek, ona imanın ölçüsüdür. İmanın kemâl noktasıyla artıp, eksilmesi marifetullah nispetinde olur (el-Mekkî, 1310, I, 134). Bu gerçeğe binâen Hz. Peygamber “Yakîni öğreniniz.” buyurur (Ebû Nuaym, Hilye, 1988, VI, 95; Zebîdî, İthâfû's-Sâde, I, 409). Yakîn ilmi ise sadece yakîn ehlinin yanında bulunur. Bu ilim, yakîn ehlinin amellerindedir. Özellikle âriflerin kalplerinde yer alır. Faydalı olan ilim budur. Kulun Allah katındaki derecesi yakîn miktarıdır. Hadiste “Bir de kalpte bulunan ledün ilmi vardır ki, işte asıl faydalı ilim budur.” (Dârimi, Mukaddime, 33; İbn Abdülber, Câmiu'l-Beyâni'l-İlm, I, 190-191) buyrulurak mârifetullâh ve yakînin önemine işaret edilir (el-Mekkî, 1310, I, 129). Aynı gerçeğe dikkat çeken İbnü'l-Arabî (ö.638/1240) İlimleri, akıl ilmi, hal ilmi ve sır ilmi olarak tasnif eder. Ona göre mârifetullâhı da içeren sır ilmini öğrenenler, diğer bütün ilimleri kavramış olurlar. Akıl gücünün üstünde yer alan sır ilmini, rûhu'l-kudüs sırı üflemiştir. Sır ilmi, bütün ilimleri kuşatır (İbnü'l-Arabî, ts, I, 69-70).

Tasavvuf ehli, mârifetullâh ve muhabbetullahı Allah'ın kullarına en büyük ihsanı olarak kabul eder. Onlar ulaştıkları mârifetullah neticesinde her şeyde Allah'ın kudretini bulur, kendi güç ve kuvvetlerinden sıyrılırlar. Mârifetullâh sayesinde, sadece Hak ile yaşayıp, sonunda yok olup Hakk'a döneceklerini yakînen bilirler. Mârifetullahla kadîm Rabb'e sonsuz ve en üstün saygı duyarlar. Onlar nazarında can için en büyük nimet olan mârifetullah, gönüldeki en kıymetli noktadır. Mârifet nuru, gönülde güneşin felekten doğuşu gibi doğar. Onun nuru arşa yükselir (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1978, 154-155).

Tasavvuf tarihinin önemli isimlerinden Cüneyd-i Bağdâdi (ö. 297/909) mârifetullah zevkiyle ilgili olarak duygularını şu şekilde ifade eder: “Eğer Hakk'ı bilselerdi, mutlu olurlardı. Mutlu olduklarında ise onun mârifetiyle sükûnete ererlerdi. Eğer Hakk'ı bilselerdi, halktan kaçarlardı. O bana kendisini bildirdi ve fani oldu. Sonra, onu onunla bildim ve hay diri oldum” (Bistâmî, 2004, 57).

3. MÂRİFETULLÂH TAHSİLİ

İlimlerin tahsil edilmesi noktasında değişik usul ve yöntemler kullanılmıştır. Sûfilerin mârifetullah tahsilinde ise kalbin önemli bir rolü vardır. İman cevherinin tüm âlemleri doldurup, içine alabilecek şekilde büyüyüp yücelmesiyle kalb, nurlanır. Bu nurla Allah'ın yüce tecellilerine kemâl derecede aynadarlık yapabilecek hâle gelir (Özdağ, 2016, II, 221).

Mârifetullâh mahalli olan kalb, bütün bâtinî makamları kendisinde toplayan câmi bir isimdir (Acem, 1999, 763). Hakîm et-Tirmizî (ö.320/932) kalp konusundaki açıklamalarıyla onun ne denli uçsuz bucaksız bir âlem olduğunu anlatır. Her şeyin bir içi ve dışı olduğu gibi kalbin de içi ve dışı vardır. Göz, göz kapakları, beyaz kısmı ve karası, göz bebeği ve göz nurundan meydana geldiği gibi, kalb de sadr, kalp, fuad ve lübden oluşur. Sadr, göze göre göz beyazı, evin avlusu, kandilin yağı gibidir.

Yabancı maddeler gözün beyazından girdiği gibi, kalbe gelen vesvese ve âfetler de sadırdan içeriye girer. Sadr, daralır ve genişler, kalbin başlangıç noktası olduğu için ona bu ad verilmiştir (et-Tirmîzî, ts, 17-19).

Sadrın içerisinde kalp bulunur. Kalp, göze göre, gözün karasına benzer. Burası iman nurunun kaynağı, huşû, takva, muhabbet, rızâ, yakîn nurunun menbaıdır. Yakîn, ilim ve niyet nurları kalpten doğarak sadra ulaşır. Kalbin üçüncü makamı olan fuad ise gözün göz bebeğine ve kandilin fitiline benzer. Burası mârifet, havâtır ve ru'yet makamıdır. Kalbin tam ortasında yer alan fuad, sedefteki inci mesabesindedir. Fuadın ortasında yer alan lüb ise, göz nuruna benzer (et-Tirmîzî, ts, 19-21).

Kalbin makamlarının sadece bunlardan ibaret olmadığını ifade eden Hakîm et-Tirmîzî, bu makamlar dışında başkalarının da olduğunu, bu sayılanların hakkı yerine getirildiğinde Allah'ın onların ötesindeki makamları da kuluna göstereceğini belirtir (et-Tirmîzî, ts, 23).

Kalb, manevî olarak temiz olmadığı sürece yakîne ve mârifetullâha ulaşmak mümkün değildir. Çünkü mârifet ve yakîn temizdir. Onların karargâhının da temiz olması gerekir. Kalbin temizliği ise büyük ya da küçük ızdırıp ve şüphe veren şeylerin ve şehvetlerin terk edilmesiyle gerçekleşir. Bunlar gerçekleştiğinde cilalı bir hale gelen kalp, ayna vazifesi görür. Âhirete ilişkin şeyler o aynada belirir. Ahiret ayan beyan hâle gelir. Ayna nefesin hararetinden korunduğu gibi, kalb de şehvet ateşinden korunmalıdır ki onda melekût görünsün. Bu hale gelen bir kalb sahibi, semâvât ve arşı apaçık görmeye başlar (et-Tirmîzî, 1993, 35-36).

Sûfiler bu sebeplerden dolayı kalb tasfiyesine büyük önem verdiler. Kalbin cilası, temizlenmesi, tasfiye ve kalaylanması işiyle meşgul oldular. Bu hakikatten yola çıkan Mevlânâ (ö. 672/1273), kalbin temizlenip, cilalanmasının önemini *Mesnevî*'de Çin ve Rum ressamaları arasında gerçekleşen bir yarışma misaliyle anlatır: “Çinliler resimde daha marifetli olduklarını iddia ettiler. Rumlar ise ‘Bu işte biz daha kuvvetliyiz.’ dediler. Devrin hükümdarı ‘Hanginizin daha iyi olduğunun bilinmesi için imtihan etmek gerek.’ dedi. Çinliler ve Rumlar hazırlandılar. Rumlar daha ustaydılar. Çinliler ‘Birer odaya girip siz birinde, biz birinde resim yapalım.’ dediler. Karşılıklı iki oda vardı. Birine Çinliler diğerine Rumlar çalışmak üzere geçtiler. Çinliler, padişahın yüz renk boya istediler. Onlara sevinçlilik hazinesi açıldı. Her sabah onlara, çeşitli boyalar vermek için hazine zahmetsizce açılıyordu. Rum ressamaları ne boya, ne renk ister. ‘Bunlar pası gidermeye yarar.’ dediler. Kapıyı kapayıp perde ötesinden odayı cilaladılar. Rûmiler, o hanede cilalamanın esiri olarak kaldılar. Renkler içinde renksizlik daha iyidir. Zira renk bulut, renksizlik ise ay gibidir. Bulutta bir ışık, bir parlaklık olursa o yıldızın, ayın veya güneşin nurudur. Çinliler işlerini bitirdiler. Açıkça övünüyorlardı. Padişah gelip o süsleri görünce aklı başından gitti, hayreti arttı. Sonra Rumların tarafına yöneldi. Aradaki perdeyi kaldırdılar. Karşı odadaki güzel resimler, tamamen bu tarafa aksedip cilalı duvarı süsledi. Orada her ne varsa burada görülüyordu. Belki yüzünün güzelliği ondan daha fazlaydı. Ey baba, Rumlar gönül ehlidir. Onların zor işleri, aşırı övünmeleri, hüneleri yoktur. Lakin gönül levhasını cilalamışlardır.

O, hırs ve kin pası olmayan bir aynadır. Gönülleri tertemiz bir aynadır. Onda sonsuz şekiller görülebilir” (Mevlânâ, 1967, I, 136).

Kalbin cilalanarak mârifete elverişli bir hâle gelebilmesi için dünya arzularından uzaklaşması şarttır. Kalp temizliğinin şehvetleri sonlandırmakla gerçekleşeceğine dikkat çeken sûfiler ruhsatlara meyletmeyip, yemeği içmeyi azaltmayı da gerekli görürler. Onlara göre açlık, kalpteki pasları giderir ve nefsin şehvet yollarını kapatır (el-Muhâsibî, 1986, 291).

Dünya muhabbetini mârifetullahın en önemli engellerinden kabul eden sûfiler, hikmete ulaşmak için, doğruluğu, nefsi dünya ve dünya lezzetlerinden çekmeyi, kalbi ve organları koruyarak, malayaniyi bırakmayı ve himmeti tek bir noktada toplamayı tavsiye eder (el-Muhâsibî, 1986, 293). Onlar nezdinde mârifetullah, sadece takvâ okulunda öğrenilebilecek bir ilimdir. Şu âyet bu gerçeği vurgular: “Allah’tan korkun, o size bilmediklerinizi öğretir” (Bakara 2/282). Bu âyet hakiki ilmin takvânın mirası olduğunu anlatır. Sûfilerin ilmi dışındaki diğer ilimler çalışarak kolayca öğrenilebilir. Mârifet ilminin perdesi ise sadece temiz akıl sahiplerine açılır. Gerçek akıl sahipleri, zühd ehli ahiret âlimleridir (es-Sühreverdî, 1968, 77).

Tasavvuf ehli, mârifetullâh tahsilinde sürekli Allah (cc.) ile olma şuuruna da dikkat çektiler. Bu bağlamda Allah’ın her şeyi gözettiğini, onları bilip, kuşattığı, yaratıp, yaşattığı, yaratılışını en güzel şekilde yaptığı, onlara en güzel suretler verdiği duygusu kişinin kalbinde kökleşmelidir. Bu şuur gönülde kökleşerek sabit hâle geldiğinde kişi, doğru bir azimle mârifetullâha ulaşır. Böylece Allah katında şereflilerden olur. Bu dereceye ulaşabilmenin yolu ise kalbi bütün meşguliyetlerden uzaklaştırmaktır (el-Muhâsibî, 1993, 21-22).

Tasavvuf ehlinden bazıları mârifet tâliplerine halveti tavsiye eder. Bu kimseler halvette Kur’an okuyarak vakit geçirmeli ve zikre devam etmelidir. İbnü’l-Arabî de halvet ve zikrin önemini vurgulayarak şöyle der: “Mârifet ehli, bilgilerini halvetlerde dinin belirlediği zikirlerle tahsil ettiler. Kendilerini düşünce kirlerinden arıtmaya çalıştılar. Çünkü düşünürün alanı, yaratılan varlıklarla sınırlıdır. Oysa Allah’ın zâtı hakkında düşünemez (İbnü’l-Arabî, ts, I, 341). O halde mârifet tâlipleri düşünce ve tefekkürü kendisinden uzaklaştırır. Çünkü tefekkür himmeti dağıtır. Rabbin kapısında kalbini gözetleyerek, Allah’ın kendisine kapıyı açmasını bekler. Kapı açıldığında ise peygamber ve ehlullâhın ilimlerine vâkıf olmuş olur. Bu bilgileri aklın tek başına idrâki mümkün değildir. Akıl için bu bilgiler imkânsızdır” (İbnü’l-Arabî, ts, I, 341).

Her ilim ehlinden öğrenilir. Bu gerçeği iyi bilen sûfiler mârifetullah tahsili için âriflerin meclislerine katılmayı tavsiye eder. Kişinin yakînini artıran bâtın ilmi Allah’ın seçkin kullarının sohbetiyle öğrenilir. Bu kimseler dünyadan uzak duran, yakîne ermiş, Allah’a çok yakın kullardır. Yakîn ve mârifetullâhı sadece Hz. Peygamber’in ilminin varisleri olan bu kimseler öğretebilir (es-Sühreverdî, 1968, 74).

Kuşkusuz her konuda olduğu gibi mârifetullâh tahsili noktasında da bireysel farklılıkların etkisi vardır. Sühreverdî (ö. 632/1234) bu gerçeği şu şekilde anlatır: Hak Teâlâ, peygamberi ile göndermiş olduğu hakikatleri kabul etmeye en saf kalpleri ve en temiz nefisleri hazırladı.

Bu hakikatlerin anlaşılması kalplerdeki saflık, nefislerdeki üstünlük nispetinde meydana geldi. Herkes kabiliyeti ölçüsünde o ilimden (mârifetullah) istifade etti. Yeşilliği ve otu bol, temiz toprak misali kalbler, ilmîni yaşayıp, istikamet üzere olan ve insanlara yol gösteren kişiye benzer. İlmî bu kimseye fayda vermiş ve Hz. Peygamber'in yoluna sevk etmiştir. Kalblerden bazıları ise suyu tutup toplayan kap gibidir. Onların da insanlara pek çok yararı olur (es-Sühreverdî, 1968, 62).

Mârifet ilminden en çok nasiplenenler ise sûfilerdi. Çünkü onlar güzel anlayışlarından dolayı gerçeği bildiler. Bildikleriyle amel ettiler. Bu amel neticesinde hakkı yakînen tanıdılar. Hakkı yakînen tanıyınca da tam hidayete ulaştılar (es-Sühreverdî, 1968, 65). Takvâ yolunu tutarak gönüllerini dünyaya kaptırmayan sûfiler bu şekilde nefislerini temizlediler. Zühde sarılıp, dünyanın gereksiz meşguliyetlerinden uzaklaşınca manevî gözleri açıldı ve kalb kulakları ilahî sırları duydu (es-Sühreverdî, 1968, 63).

4. MÂRİFETULLÂH TAHSİLİNDE AKLIN ROLÜ

İslâm, vahye ve peygamber tebliğine dayanmakla beraber akla, tefekküre ve araştırmaya büyük önem verir. Çünkü akıl, dünyanın en muazzam güçlerinden biridir. O, yeryüzünü alt üst etmiş, medeniyetler kurmuş ve yıkmıştır (Carrel, 2019, 100).

Sûfiler genel anlamda akla müspet gözle bakarlar. Aklı, imandan sonraki en büyük değer kabul ederek, onun vasıtası ile ahireti kazanmaya çalışırlar. Ehl-i sünnet kelimcilerinin “Akıl, ilahî hitabı anlamayı sağlayan bir âlettir.” görüşünü kabul ederler (Uludağ, 1989, II, 246-247). Aklın iyilik ve kötülük işleme noktasında bir vasıta olduğunu belirten Gazzâlî (ö.505/1111), mantık ilmîni şu şekilde tarif eder: Mantıkta olumlu ya da olumsuz açılardan dine yönelik herhangi bir şey yoktur. Mantık, delillerin, kıyasların usul ve şartlarını, tertiplerini anlatır. Bunlarda inkâr edilecek bir yön yoktur (Gazzâlî, 1960, 33).

O halde akıl, hayra ve şerre âlet olabilecek bir vasıtaadır. Aklı insanın yücelmesi ve mutluluğu için kullanmak gerekir. İslâm'a göre akıl, insanı hakka, hakikate, adalete, tevhide götürmelidir. Aksi takdirde ne derece parlak kabul edilse de insanı yüceltmeyen mantık, kötü bir mantıktır. İslâm, bizi Allah'a götürmeyen mantığa akl-ı sakîm adını verirken, Allah'a yol bulan akla da akl-ı selîm der (Arvâsî, 2015, 13).

Akl-ı selîmle hareket edenlere göre mahlûk, hâlîkân anahtarıdır. Bu sebeple İslâm diyalektiği, mahlûku hâlîkân, ölümü ölümsüzlüğün, dünyayı ahiretin, kötülüğü iyiliğin, yanlış doğrunun, esareti hürriyetin, zulmü adaletin, sınırlıyı sonsuzun, kesreti tevhidin anahtarı olarak idrâk eder. Müslümanlar yaratılmışlara bakarak, yaratana keşfeder. Mutasavvıflar buna “eserde müessiri görmek” şeklinde isim verirler (Arvasi, 2015, 14).

Gazzâli de akl-ı selîmle tefekkür etmenin önemini şu şekilde anlatır: “Şayet bedenî kuvvetler ruha galip gelirse öğrenim süresi uzar, öğrenim işi çok zor ve meşakkatli bir hal alır. Eğer akıl nuru hevâ ve hevese galip gelirse öğrencinin azıcık tefekkürü dahi onu pek çok öğrenim sıkıntısından kurtarır. Akıl nuruyla aydınlanan ruh, âtil ruhların bir yılda anlayamayacakları hakikatleri, bir saatlik tefekkürle anlar. İnsanlardan bazıları ilmi taallümle öğrenirken, bir kısmı da tefekkürle öğrenir. Fakat taallüm için de tefekkür şarttır” (Gazzâli, 1995, 90). Kendisini halka yaratıkları vasıtası ile tanıtan Allah, “Peki insanlar devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?” (Ğâşiye 88/17) şeklindeki âyetlerle bizlerden tefekkür etmemizi ister (Kelâbâzî, 1960, 64).

İslâmîni akla büyük önem vermesine karşın, akılla vahyin sınırlarını da tespit eder. Bu bağlamda aklın vahyin sahasında at koşturması mümkün görülmez. Akıl, yolunu bulabilmek için vahyin aydınlığına muhtaçtır. Bugünkü modern ilim de bu gerçeğe parmak basarak aklın, tecrübeyle beraber işe yarar hale geleceğini ifade eder. Bundan dolayı İslâm’ın getirdiği hakikatleri, sırf mücerret akılla kavramak mümkün değildir. Akıl, İslâm’ı anlamak için vahyin aydınlığına, mutasavvıfın aşkına ve mistik tecrübeye muhtaçtır. Kısaca akl-ı cüz, akl-ı külle ihtiyaç duymaktadır (Arvasi, 2015, 13-14).

İnsanlığın gelişmesinde akla dayanan ilmî metodun her alanda yeterli olamayacağını konunun uzmanları da itiraf eder. İlmî usulleri bütün etkinliklerimizin incelemesine tatbik etmek mümkün değildir. Gözlemciler, insan şahsının uzandığı bütün bölgelere nüfûz edemez. Gözlem ve aklın teknikleri, boyutları ve ağırlığı olmayan şeyleri sezemez. Sadece zaman ve mekânda yer alabilen şeylere ulaşabilir. Övünmeyi, nefreti, aşkı, güzelliği, dindar ruhun Allah’a yükselişini, bilgin ve sanatkârın rüyasını ölçmesi mümkün değildir. Fakat bir şeyin tarifinin imkânsızlığı onun mevcut olmadığını göstermez (Carrel, 2019, 41).

Çocuğunu kaybeden bir ananın çektiği acı, karanlık gecelere dalan mistik bir ruhun sıkıntısı, bir kanser tarafından kemirilen hastanın çektiği ızdırap ölçülür şeyler olmadıkları halde oldukça belirgin olan hakikatlerdir (Carrel, 2019, 30). Gemi sis içerisinde yol alırken kayaların her zaman görünmediği gibi san’atkâr ve büyük mistiklerin vakıf oldukları hakikatler de ara ara görünüp kaybolur. İlmî tekniklerle ölçülemeyen bu hakikatler, vukuf sahiplerine görünür ve onlarda iz bırakır (Carrel, 2019, 41).

Bununla beraber mârifetullah tahsilinde aklın rolü konusunda ihtilaflar vuku bulmuştur. Mutezile mezhebi mârifetin tamamen akılla tahsil edilebileceği kanaatini benimserken, kelâmcılar istidlâlî mârifetin sebebi kabul etmiştir. Ehl-i sünnet ise aklı, mârifetin illeti değil, vasıtası kabul eder. Onlara göre mârifetin illeti sırf Allah’ın meşiet ve dilemesidir. İlâhi inayet olmadığında akıl bir âmâyâ dönüşür. Bununla beraber kendisini bile tam anlamıyla bilemeyen aklın, yaratıcısını idrâki mümkün görülmemiştir (Hücvîrî, 2010, 332). Çünkü akıl, ilahî hakikatleri, gayb hallerini ve ahiretle ilgili durumları kavrama noktasında yetersizdir. Onun sahası madde yani kevn âleimidir (Uludağ, 1989, II, 246-247). Kevn âlemi yaratılanlardan meydana gelir. Yaratılan şeyler ise kişiyi Hakk’a ulaştıramaz (Hücvîrî, 2010, 334).

O halde kulu hidâyete erdiren ve onun kalbini İslam'a açan Allah'tır. Delillerin ve aklın kişiyi hidâyete erdirmesi mümkün değildir(Hücvîrî, 2010, 333). Çünkü Ebû Talib'ten daha akıllı bir delil talep eden ve Hz. Muhammed'den daha büyük bir delil yoktur. Buna rağmen şekâvet ve bahtsızlık hükmü Ebû Talib'in üzerinde cereyan ettiğinden Hz. Muhammed'in delillığının ona faydası olmadı. Sıradan şeyleri tahsil etme noktasında istidlâlin faydası olabilir. Hâlbuki Allah'ın varlığı sıradan olan şeylerden değildir (Hücvîrî, 2010, 334).

Tasavvuf ehli Allah'ı ancak akıl sahiplerinin tanıyabileceğini vurgularken diğer taraftan da onun Allah'ı doğrudan bilebilmesinin imkânsızlığını savunur. Kişi bir âlet konumunda olan akılla kendisine tanıtılan şeyleri bilir. Fakat onunla doğrudan doğruya ve bizzat Allah'ı tanıyamaz. Allah akli yaratınca ona "Ben kimim?" diye sordu. Akıl sustu. Sonra aklın gözünü vahdaniyet nuru ile sürmeledi. Bunun üzerine akıl gözünü açtı ve "Sen Allah'sın. Senden başka ilah yoktur" dedi. Buradan anlaşılan odur ki akıl için Allah'ı Allah ile tanımaktan başka yol yoktur (Kelâbâzî, 1960, 65-66).

Mârifetullâh tahsilinde aklın rolünü tamamen reddetmeyen sûfiler daha çok onun sınırlarını ve acziyetini vurgular. "Mârifetin başlangıcı istidlâl, sonu ise zarurettir. Bu ilim başlangıçta mukteseb iken, sonunda ise zaruret haline gelir." (Hücvîrî, 2010, 336) diyenHücvîrî (ö.465/1072?) aklın acziyetini şu şekilde anlatır: Akıl, Hakk'ın mârifetine ermek için bütün gayretini kullanarak gidebildiği kadar gider. Daha sonra âciz düşer ve Hakk'ın kudreti onun kudreti haline gelir. Böylece Allah'tan Allah'a yol bulmuş olur. Akıl bu yolda âciz kalarak hayrete düştüğünde, azledilir. Azledildiğinde ise Allah, ona hizmet elbisesi giydirir ve akla şöyle hitap eder: Ey akıl, dikkat et! Kendi kendinle bulunduğun sürece istidlâlle mahcup oldun. Tasarruf âletin yani istidlâl tükenince aczini anladın ve bu yolla vasıl oldun. O halde Allah'ın mârifeti yine onun kendisini tarif etmesiyle mümkün olur. Allah, kulu kendisini tanısin diye onu bizzat kendisi ârif kılar (Hücvîrî, 2010, 335).

Tasavvuf tarihinde akıl-aşk karşılaştırmaları da sık sık karşımıza çıkar. Bu noktada aşkı tercih eden sûfiler, akıldan daha üstün tuttıkları aşkla hedefe ulaşmaya çalışır. Kalbi ve aşkı hayatın merkezine koyan tasavvuf ehli, genel anlamda aklın beyinde değil, kalpte yer aldığı görüşünü benimser (Uludağ, 1989, II, 246-247).Onlar mârifetullah tahsilinde de aşkın gücünden faydalanır. Çünkü kişinin sevgisi arttıkça sevgisi de artar. Allah'ı tanıyan onu sever. Tanıma (mârifet) arttıkça sevgi de gelişir ve güçlenir. Sevginin aşk halini alması, kulun mârifette yetkinleşerek ilahî güzelliği idrâk etmesiyle gerçekleşir (Uludağ, 1989, II, 246-247).

5. MÂRİFETULLÂH EHLİNİN ÖZELLİKLERİ

Allah katından toplu bir şekilde kalblere inzâl ve ikram edilen ilim, Hz. Peygamber'in hidâyet ve mârifetten oluşan ilmiydi. Mârifet ilmi, Hz. Peygamber'e, beşeriyetin babası Hz. Âdem'den intikâl etti. Allah, Hz. Âdem'e bütün eşyanın isimlerini öğretti. Böylece ilim ve hikmetle yüklenen Hz. Âdem anlayış, zekâ, mârifet, şefkat, lütuf, muhabbet, buğz, ferahlık, gam, rıza, gadap ve akıl sahibi oldu. Bu vasıfların her birini yerli yerince kullanabilmesi için Hz. Âdem'in kalbine onu Hakk'a götüren bir ilim ve basiret kondu. Bu ilim ve basiret Hz. Muhammed'in ümmetine gönderilmiş olduğu hidâyetve mârifet nuruydu (es-Sühreverdî, 1968, 65).

Hidâyet ve mârifet ilimlerinden pay almak isteyen sûfiler, öncelikle çalışıp çabalayarak tahsil edilen zâhiri ilimlerden kendilerine gerekli olanı öğrenip, onunla amel ettiler (es-Sühreverdî, 1968, 64). Bu amel neticesinde de dini hakiki mana ve muhtevasıyla anlama ilmi olan manevi verâset bilgisini kazandılar.

Böylece hem zâhir âlimlerinin ilmini öğrendiler hem de onların vâkîf olmadığı mârifetullah ilmini kazandılar (es-Sühreverdî, 1968, 64). Sûfiler genel anlamda dünya âlimi olarak isimlendirdikleri zâhir âlimlerini küçümseme yoluna gitmediler. Çünkü ilmin insanlığın hayrına vesile olduğunun ve zâhirî âlimlerden nicelerinin cennet ehli olduğunun bilincindeydiler (el-Mekkî, 1310, I, 134).

Bununla beraber sûfiler, özellikleâhîret âlimlerine has olan kalp ilimleriyle meşgul olma yoluna gittiler. Bu sebeple Allah'ın imanlarını artırmak için mümin kullarının kalbine inzâl ettiği sekînetin (mârifet) peşine düştüler (es-Sühreverdî, 1968, 80). Mârifete ulaştıklarında ise dünya idarecilerinden kaçtılar. İlmiyle dünyayı talep eden âlimleri eleştirirler. Fetvâ vermekten sakındılar. Bu konuda İbn Ebû Leylâ (ö.83/702) şöyle der: “Şu mescitte yüzyirmi sahabeye yetişip meclislerinde buldum. Kendisine bir hadis sorulan veya fetva istenen her biri yanındaki arkadaşına gidilmesini istiyor ve onun bu konuda daha yeterli olduğuna inanıyordu” (el-Mekkî, 1310, I, 133).

Tasavvuf ehli, “Bilmiyorsanız, zikir (ilim, Kur'an) ehline sorunuz.” (Enbiya 31/7) âyetindeki “zikir ehlini” tevhid ve mârifet ilmini bilen âlimler olarak kabul eder. Onlar nazarında zikir ehli, Allah'ı zikredenler, tevhid ilmini bilenler ve ilmi Allah'tan alarak idrâk eden kimselerdir. Onlar mârifet ilmini kitaptan okuyarak ve birbirlerinden duyarak tahsil etmezler. Onlar mârifetullâh ilmini salih âmel ve güzel muamele neticesinde kazanmışlardır (el-Mekkî, 1310, I, 133).

Mârifet ehli kişi kendisini Allah'tan başka her şeyden uzaklaştırdığında, Allah onu kalbî amellerle hizmetinde buldurur. Bu kişi halvette Hakk'ın manevi huzurunda yer alır. Allah'tan başkasını zikretmez ve ondan başkasıyla meşgul olmaz. İnsanlar, ârife bir konu sorduklarında Allah onun gönlünü doğruya açar ve hakkı söylemeye muvaffak kılar. Kalpleri saf, akılları fetanetli ve himmetleri yüce olur. Bu şekilde kalbî ameller işlemeleri sebebiyle Allah onlara hikmet verir.

Ârifler Allah'ın hizmetine yönelip tamamen Hakk'ı tercih ettiklerinde Allah onlara hakikat ilmini verir ve sır hazinelerini önlerinde açar. Tevfiki ile onları başkalarına tercih eder. Bu hale gelen kişiye bir şey sorulduğunda Allah'ın yardımını ve desteği ile cevap verir. Onun kudret ilmiyle konuşur. Bu kimse hikmeti beyan eder. İmanî ilimlerden söz eder. Kur'an'ın bätünü anlamlarını keşfeder. İşte bu ilim kul ile Allah arasında ortaya çıkan faydalı bir ilimdir. Kul, bu ilmi Rabb'inden alır, O'ndan sorar ve öylece sonuca ulaşır. Bu ilim, bütün amellerin ölçüsüdür. Kul, Rabb'ini tanıdıkça, onun razı olduğu amelleri tercih ederek, iyiliklerini çoğaltır. Böylece mukarrebun derecesine yükselir (el-Mekkî, 1310, I, 133-134).

Ârifler, mârifette yetkinleştiklerinde genel anlamda birçok ilmi tahsil etme sıkıntısından ve öğrenim meşakkatinden kurtulmuş olurlar. Az öğrenip çok bilir, az yorulup çok dinlenirler (Gazzâli, 1995, 96). İlimde rusuha (derin kavrayış) erişmiş olan ârifler (es-Sühreverdî, 1968, 79), ilahî sırları ehli olmayana açıklamazlar. Zâhitler dünyayı terk ederken, onlar duayı bırakarak sadece Allah'ın medh-ü senasıyla meşgul olurlar (Erzurumlu İbrahim Hakkı, I, 1978, 156).

Allah'ın kuluna hibesi olan mârifet bir vecddir. Müminle ârif arasında bazı farklar bulunur. Mümin Allah'ın nuruyla bakarken, ârif Allah ile bakar.

Müminin kalbi vardır, fakat ârifin kalbi yoktur. Müminin kalbi Allah'ın zikri ile itminana erer. Ârifin kalbi ise Allah'tan başkasıyla itminana kavuşmaz (es-Serrâc, 2001, 39).

Sûfiler, mârifetullah ehlinin genel özelliklerini sayarken hiçbir meşguliyet onları Allah'tan alıkoymadığını vurgular. Ârifler, her an Allah'ın huzurunda bulunan kimselerdir. Onlar sukûtu tercih ederken, Allah ârifin sırlarını anlatır. Mârifet ehli kendi tedbirlerini terk ederek, Allah'ın tedbirine yapışırlar; derin ve sürekli düşünceleriyle melekler âlemini aşarlar (Erzurumlu İbrahim Hakkı, 1978, I, 155).

Âriflerin diğer bir özelliği de Allah'ta fâni olmalarıdır. Bâyezîd-i Bistâmî (ö. 234/848?) ârifin fenâ halini anlatırken: “Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan eder ve halkın azizlerini alçaltırlar” (Neml 27/34) âyetini okuyarak, âriflerin âdet ve hüviyetlerinden soyutlandıklarını anlatır (el-Kuşeyrî, 2003, 313). Yine o ârifin âdetinin olmadığını ve hüviyetinin de başkasının hüviyetinde fâni olduğunu ifade eder. Bundan dolayı halk için haller söz konusuysen, mârifet ehlinin hali yoktur el-Kuşeyrî, 2003, 313). Çünkü onların hüviyet, iz ve özellikleri silinmiştir (İbnü'l-Arabî, ts, II, 311).

Herhangi bir hal ve hüviyetle kayıtlanamadıkları için Cüneyd (ö. 297/909), ârifi “Suyun rengi, kabının rengidir.” şeklinde tarif eder. Bu ifade ârifin Allah'ın ahlâkı ile ahlâklandığını anlatır. Ârif, sanki Hak'tır ve Hak değildir. Sûfiler nazarında ârif, heybet ve sekinet ehli, hiçbir şeyin kendisini Hak'tan alıkoymadığı kimsedir. Ârif tamamen Hak tarafından kuşatıldığı için gönlüne hak ve batıl girmez, kendinden habersizdir. Ârif, dilsizdir, kesilmiş ve içine kapanmıştır. Bildiğini övmekten âcizdir. Allah'a kavuşma özlemi içerisinde. Dünya hayatı ona kasvet vermektedir. Görüldüğünde Allah hatırlanır ve kendisine saygı duyulur. Dünya ve ahiretten uzaktır. Hilim sahibidir. Midesi aç, bedeni çıplaktır. Hiçbir şeye üzülmez. Zikri süreklidir.

Bilgiler ona ayan beyan hale gelir, gayb sırlarını görür. Ârif gerçek mahiyetiyle bilinemez, gizlidir. Sarsıntılara karşı sabittir. Ârif âlemde hakikati bilinmeksizin biricik olandır (İbnü'l-Arabî, ts, II, 311-312).

Mârifet ilmi, cennet yolunu aydınlatır. Onun sayesinde Allah kullarından bazılarını yüceltir. Onları hayırlı işlerde önder, hak yolun imamı, iyiliklerde delil kılar. İnsanlar arasında mârifet ehli kimselerin eserleri anlatılır, amelleri örnek alınır, onlara tâbi olunur ve görüşlerine başvurulur. Melekler bu kişilerle dost olur ve kanatlarını üzerlerine gererler. Çünkü öncü olan ilimdir. Amel ise ilme tâbidir (el-Mekkî, 1310, I, 134).

Bâyezîd-i Bistâmî'nin, "Ârif tayyâr (uçucu), zahid ise seyyârdır (yürüyen)." şeklinde tarif ettiği (el-Kuşeyrî, 2003, 315) âriflerin diğer özellikleri ise Allah korkusu, dünyadan el çekmek, hayâ sahibi olmak, hilm, dünya ve ahiretten vazgeçmek, eşyaya zeval gözüyle bakmak, Allah'tan başka hiçbir şey görmemek (el-Kuşeyrî, 2003, 314-315) ve Allah'a karşı heybet duymaktır. Mârifet arttıkça kalpteki heybet ve sekinet duygusu da artmaktadır (el-Kuşeyrî, 2003, 312).

SONUÇ

Tasavvuf, insanları ihsan mertebesine çıkarmak amacıyla oluşturulmuş bir disiplindir. Sûfînin nihâî hedefi Allah'a yakın olmak ve bu yakınlığı gönlünde tamamen hissetmektir. Bundan dolayı tasavvufta mârifetullah tahsiline büyük önem verildi. Çünkü Allah'a yakın olmanın yolu onu tanımaktan geçmekteydi. Kişi ancak tanıdığını sevebilirdi. Böylece mârifetullaha ulaşanların kalbi, ilahî sevgiyle doldu ve onlar insân-ı kâmil oldu. Allah, İnsân-ı kâmil olan âriflerle diğer varlıklara nazar etti ve onları korudu. Âlemin korunması, ancak insân-ı kâmilin varlığıyla mümkün oldu. Çünkü insân-ı kâmil, âlemlerin etrafında döndüğü kutba benzer. O, yeryüzünde Allah'ın halifesi, yaratılmışların varlık sebebidir.

Sûfîler, mârifetullaha verdikleri önem sebebiyle onu tahsil yolunda büyük gayret gösterdiler. Bununla beraber son noktada Allah'ın gerçek anlamda bilinip tanınmasının imkânsızlığını anladılar. Çünkü Allah'a yakınlıkları arttıkça ilâhî ihtişam da artmaktaydı. Onlar bu ihtişam içerisinde cahilliklerini idrâk ettiler; hayretleri arttı. Vicdânî bir hal olan mârifetin açıklamasının çok zor olduğunu anladılar. Çünkü sınırsız varlık olan Allah (cc.)'ın sınırlı bir dil vasıtasıyla tam olarak ifade edilebilmesi mümkün değildi.

İbnü'l-Arabî (ö.638/1240) bu durumu şu şekilde açıklar: Allah, duyulur bir şey olmadığından, duyu organlarıyla kavranamaz. Bu konuda hayalgücü de yetersizdir. Akıl ve tefekkür kuvveleri de Allah'ı bilme noktasında âcizdir. Mârifet ehli de sahip oldukları ilmi ifade edemezler. Bu manada Hz. Ebûbekir "İdrâki idrâkten âciz olmak, idrâkin tâ kendisidir." der. İnsan bir şeyi ancak kendisinde benzeri olduğunda idrâk edebilir. Allah ise hiçbir şeye benzememektedir. Dolayısıyla onu hiçbir zaman bilmek mümkün değildir. O halde bizler Allah'ı bilme hakkında onu bilmekten aciz olduğumuz gerçeğinden başka bir şeye ulaşamadık.

Bizler, eşyayı bildiğimiz gibi Allah'ı öğrenmek istedik. Binaenaleyh benzeri olmayan, zihinde tutularak, tasavvur edilemeyen bir varlığı akılla idrâk edemedik. Allah'ın varlığını bilmemize rağmen, akıl onu algılayamadı.

Allah (cc.) da kullarının acziyetini bildiği için onları kendisini birlemekle sorumlu tutmuş, zâtını bilmelerini istememiştir. Bilakis “Allah sizi kendisinden sakındırır.” (Âl-i İmran 2/30) âyetiyle zâtı hakkındaki bilgiyi yasaklamıştır. Yine Rabbimiz “Hiçbir şey onun benzeri gibi değildir.” (Şûra 42/11) ve “Hiçbir şey onun dengi değildir.” (İhlas 112/4) buyurmak suretiyle isim, sıfat ve fiilleri yönüyle eşsizliğini ve tam anlamıyla bilinemeyeceğini haber vermiştir.

Hz. Peygamber (as.) de Allah'ın zâtıyla ilgili düşünmeyi uygun görmemiştir. Çünkü benzeri olmayanın zâtının bilgisine ulaşmak mümkün değildir. Bu durumda insana gereken şey Allah'ın birliğini öğrenip, ilahlık yönüyle onu bilmektir.

Bu gerçeklere hakkıyla vakıf olan tasavvuf ehline göre mârifetin zirvesinde acz ve hayret vardır. Bu sahada uzun mesafe kat edenler acziyetlerini itiraf ederken, onların seviyesine ulaşamayanlar ise mârifet hakkında çok söz söylemektedir.

Tasavvuf ehline göre Allah'ı en iyi tanıyanlar, onun hakkında hayreti en fazla olanlardır. Düşüncenin varabileceği nihayî nokta hayrettir. Mârifetin son noktası hayrettir.

Mârifetullah ehlinin ilk halleri tahayyür, ortası lezzet, sonu ise fenâ ve hayrettir. Şiblî (ö.334/946) bu gerçeği, “Mârifet, hayretin devamlı oluşudur.” diyerek anlatır.

Allah'ın tam anlamıyla bilinemeyeceği açık bir gerçeklik olmasına rağmen sûfiler bu sahada büyük bir gayret göstermekten geri durmadılar. Çünkü bir şeyi tam olarak idrâk edememek onu bütünüyle terk etmeyi gerektirmez. Bu sebeple sûfiler mârifetullah tahsili noktasında çok büyük emek harcadılar. Ömürlerini bu gayeye vakfettiler. Çünkü Allah (cc.) fitratımıza onu bilme kabiliyetini koydu ve yaratılış amacımızın kendisini tanımak ve ona kulluk etmek olduğunu bizlere duyurdu.

Sûfiler, mârifetullah tahsili noktasında kendilerine has metotlar takip ettiler. Konuya sadece nazarî bilgi açısından yaklaşmadılar. Onlara göre mârifetullahın salt bilgiden ziyade amelle yakından ilişkisi vardı. Bu amaçla salih amellere yönelerek kalplerini temizlediler. Çünkü mârifetullahın mahalli kalpti. Bu sebeple özellikle gönüllerini tasfiye işine yöneldiler. Âlemlerive nefislerini tefekkür ederek, âfâkta ve enfüste Allah'ın işaretlerini okumaya çalıştılar. Böylece mârifetullâh konusunda zirvedeki yerlerini aldılar.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed (2001). Keşfü'l-Hafâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, c.2
 ACEM, R. (1999). Mevsû'atü Mustalahâti't-Tasavvufi'l-İslami, Beyrut: Mektebetü Lübnan.
 AHMED B. HANBEL. (1992). Müsned. c. I-VI, İstanbul: Çağrı Yayınları.
 ARVÂSÎ, S. A. (2015). Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

- BİSTÂMÎ, B. (2004). Mecmuâtu's-Sûfiyyetü'l-Kâmile, thk. Kasım Muhammed Abbas, Şam: Dâru'l-Madâ.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (1992). Sahîhu'l-Buhârî. c. I-VIII, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- BURSEVÎ, İ. H. (1967).Kenz-i Mahfî, sad. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul: Rahmet Yayınları.
- CÂMÎ, A. (2003). Nefehâtü'l-Üns, thk.Muhammed Edîb el-Câder, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c.2
- CARREL, A. (2019). İnsan Denen Meçhul, çev. Fatma Zehra Bayrak, Ankara:Hayat Yayınları.
- CEBECİOĞLU, E. (2014). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara: Otto Yayınları.
- CÜRCÂNÎ, S. Ş. (2003). Tâ'rifât, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirrahmân b. el-Fadl b. Behrâm (1992). Sünenü'd-Dârimî. c. I-II, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- DEMİRCİ, M. (1997).Hal. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (c. 15, s. 216-218). İstanbul: TDV Yayınları.
- DİHLEVÎ, Şah Veliyyullah (2005). Huccetullâhi'l-Bâliga, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- ERZURUMLUİBRAHİM HAKKI (1978). Mârifetnâme, İstanbul: Elif Ofset.
- FERÂHİDÎ, Halil b. Ahmed (2003). Kitabü'l-Ayn Müretteben Alâ Hurûfi'l-Hecâ, tah. Abdülhamid Hendâvî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- GAZZÂLÎ, Muhammed b. Ahmed (1995). Tevhid ve Ledün Risalesi, ter. Yusuf Özkan Özburun, İstanbul: Fatih Gençlik Vakfı Matbaası.
- GAZZÂLÎ, Muhammed b. Ahmed (1960). el-Munkızu Mine'd-Dalal, çev. Hilmi Güngör, Ankara: MEB Yayınları.
- HÜCVİRÎ, Ebu'l-Hasen Ali b. Osman (2010). Keşfü'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İBN ABDÜLBERR, Ebû 'Umer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemrî (1994). Cami'ü beyânî'l-ilmî ve fadlih, thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri, c. I-II, Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, (1992). Sünen-i İbn Mâce. c. I-II, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İBN MANZÛR, Muhammed (1999). Lisânü'l-Arab, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- İBNÛ'L-ARABÎ, Muhyiddin (ts). Fütûhât-ı Mekkiyye, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- İSFAHÂNÎ, Ebû Nuaym (1988). Hilyetü'l-Evliyâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İSFAHÂNÎ, R. (2001). el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an, Beyrut: Dâru'l-Mârife.
- KARA, M. (1988).Hikmet. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (c.17, s. 518-519).İstanbul: TDV Yayınları.
- KÂŞÂNÎ, A. (1992). İstılahâtü's-Sûfiyye, thk. Abdülâl Şahin, Kahire: Dâru'l-Menâr.
- KÂŞÂNÎ, A. (2004). Tasavvuf Sözlüğü, çev. Ekrem Demirli,İstanbul: İz Yayıncılık.
- KÂŞÂNÎ, İ. (2010). Tasavvufun Ana Esasları, ter. Hakkı Uygur, Ankara: Kurtuba Kitap.
- KELÂBÂZÎ, Muhammed b. İbrahim (1960). et-Ta'arruf Li Mezhebi Ehli't-Tasavvuf, tah. Abdülhalim Mahmud, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- KUŞEYRÎ, A. (2003). er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, tah. Mâruf Mustafa Zerik, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- MEKKÎ, Ebû Talib (1310). Kûtu'l-Kulûb. Kahire: Dâru Sâdır.

- MEVLÂNÂ, Celaleddin er-Rûmî (1967). Mesnevî-i Şerif Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahifî Tercümesi, haz. Amil Çelebioğlu, İstanbul: Sönmez Neşriyat.
- MUHÂSİBÎ, Hâris b. Esed (1993). Şerhu'l-Mârife Ve Bezlu'n-Nasiha, Tanta: Dâru's-Sahâbeti Li't-Türâs.
- MUHÂSİBÎ, Hâris b. Esed (1986). el-Vasâyâ, tah. Abdülkadir Ahmed Veta, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (1992). Sahîhu Müslim. c. I-III, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ÖZDAĞ, M. (2016). Mehmed Feyzi Efendi'den Feyizler, İstanbul: Pasifik Ofset.
- SUNAR, C. (1960).Vahdet-i Şuhud Vahdet-i Vucûd Meselesi, Ankara: Resimli Posta Matbaası Ltd Şirketi.
- SERRÂC, Ebû Nasr (2001), el-Lüma', tah. Mustafa Hendâvî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- SÜHREVERDÎ, Ş. (1968). Avârifü'l-Maarif, Kahire: Müessesetü'l-Halebî ve Şurakahü.
- TİRMİZÎ, H. (1993). Edebü'n-Nefs, tah. Ahmed Abdürrahim es-Sâyih, Kahire: Dâru'l-Mısıriyyetü'l-Lübnâniyye.
- TİRMİZÎ, H. (ts). Beyânü'l-Fark Beyne'l-Sadr Ve'l-Kalb Ve'l-Fuad Ve'l-Lüb, tah. Ahmed Abdürrahim Sâyih, Kahire: Merkezü'l-Kitab li'n-Neşr.
- TİRMİZÎ, H. (1977). Mârifetü'l-Esrâr, thk. Muhammed İbrahim el-Ceyûşî, Londra: Dâru'n-Nehdâti'l-Arabî.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa (1992). Sünenü't-Tirmizî. c. I-V, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- ULUDAĞ, S. (2003). Makam. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (c. 27, s. 409-410). Ankara: TDV Yayınları.
- ULUDAĞ, S. (1991). Ârif. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (c.3, s. 361-362). İstanbul: TDV Yayınları.
- ULUDAĞ, S. (1989). Akıl. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (c. 2, s. 246-247). İstanbul: TDV Yayınları.
- YAVUZ, Y. Ş. (2000). İlme'l-Yakîn. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (c. 22, s. 137-138). İstanbul: TDV Yayınları.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (1938). Hak Dini Kuran Dili, İstanbul: Eser Kitapevi.
- YETİK, E. (1998). Hayret. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (c. 17, s. 60-61). İstanbul: TDV Yayınları.
- YILMAZ, H. K. (2012). Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- ZEBÎDÎ, M. M. (2002). İthâfü's-Sâde. nşr. M. Ali Beyzavî, c. I-X, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- ZEMAŞERÎ, Mahmud b. Ömer (1965). Esâsu'l-Belâga, Beyrut: Dâru Sadır.
- ZEYDAN, Y. (1988). Abdülkerim Cîlî, İskenderiye: Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kütüb.